

İMÂMÎ KAYNAKLARDA MUHAMMED EL-MEHDÎ ÜZERİNDEKİ TARTIŞMALAR

Yakup KESKİN*

ÖZET

Genel olarak Şîa tarihine bakıldığında imâmet inancındaki imam zincirini oluşturan halkadaki belirsizliğin mehdînin deklarasyonunu da önlediği görülür. Baştan beri süregelen mehdînin kimliği hususundaki belirsizlik Hasan el-Askerî zamanında da kendini göstermiştir.

Hasan el-Askerî'nin ölümü Şiileri farklı bir durum ile karşı karşıya getirmiştir. Açıkça bir çocuk bırakmadan ölen Hasan el-Askerî ile imâmet son mu bulmuştu? İmâmetin son bulması Şiiliğin sonu anlamına gelir miydi? Hasan el-Askerî'nin ölümüyle takipçileri bu duruma hazırlar mıydı? Kargaşa ortamında Şiiler kime nasıl inancaklardı?

Hasan el-Askerî, oğlunun olduğunu ilan etmemiş ya da en azından bunu en yakınlarından bile gizlemeyi yeğlemiştir. Gerekçe olarak Abbâsî otoritesi, kendi akrabaları ya da bilemediğimiz bir mülahaza gösterilmiştir. Araştırma Hasan el-Askerî'nin vefatından sonra yerine halefinin kim olduğunu yani bir oğul bırakıp bırakmadığını, bu bağlamda görüşleri, beraberinde oluşan fırkaları ve İmâmiyye'nin onikinci imam olarak iddia ettiği Muhammed el-Mehdî ile ilgili delilleri içermektedir.

Anahtar Kelimeler: İmâmiyye, Mehdi, İmâmet, Gaybet, Hurûc

ABSTRACT

Discussions In Imami Resources Concerning Muhammed Al-Mahdi

In general when we research into the Shi'a history it is understood that the uncertainty about the links of imam chain in the Imamate belief has obviously discouraged the declaration of mahdi. The uncertainty about who was the true Mahdi prevailed also at the period of Hasan al-Askari.

The death of Hasan al-Askari left Shi'i people in an unusual dilemma. Did the Imamate come to an end with the death of Hasan al-Askari who died without designating a clear successor to himself? Did the termination of the Imamate necessarily mean that Shi'ism came to an end itself? Were Hasan al-Askari's followers ready for this unexpected situation after his death? Who was there to believe for Shi'i people in an atmosphere of chaos?

* İl Milli Eğitim Müdürlüğü Program Geliştirme /Toplam Kalite Yönetimi Şube Sorumlusu, Samsun, e-posta: yakuphan55@yahoo.com.

Hasan al-Askari did not declare that he had a son or at least he preferred to conceal it from even his closest relatives. To justify it is put forward Abbasid authority and his relatives or an undefined consideration. Our work investigates who succeeded Hasan al-Askari after his death, whether he left a son as a successor or not, his ideas on this subject, the social fractions that followed, and finally the evidences about Muhammed al-Mahdi whom the Imamiya declared as the twelfth imam.

Key Words: The Imamiyya, Mahdi, Imamate, Ghaybat (occultation), Appearance

Giriş

Sünnî ve Şîî kaynaklar esas alınarak İslâm Tarihi kaynaklarında İmâmiyye'nin ilk on bir imamına ait bilgilere ulaşma imkânı vardır. İmamlara ait bilgilerin niteliğine gelince İslâm Tarihi kaynakları bu bilgilerin bir kısmına şahitlikte zorlansa da onikinci imamın varlığı ve etkinlikleri hususunda ortak bir nokta yok gibidir. İmâmî kaynaklarda ifade edilen Gizli (gâib) imam adına yapılan bir dizi etkinlik, imamın anlaşılma-mayan bir şekilde önce insanlardan gizlenmesi ya da kaybolması (Gaybet), ancak belirli kişilerle irtibata geçerek Ali b. Muhammed el-Hâdî zamanındaki bir yazı stili (tevki') ile iletişime geçmesi gibi hususlar göz önüne alındığında başlangıcında gizem dolu bir döneme ait sis bulutunun içinde kalan ortamı iyice karartmıştır.

İmâmeti 6 yıl süren Hasan el-Askerî, 22 Rebû'l-Evvel-Cemâziye'l-ûlâ 260/1 Ocak-Şubat 874'te vefat etmiştir.¹ İmâmî ulemâ Hasan el-Askerî'nin Mu'temid Alellah tarafından zehirletilerek öldüğüne inanmaktadır. Öldüğünde 28 yaşında² olan Hasan el-Askerî babasının yanı başına defnedilmiştir.³ Mirasını kardeşi Ca'fer ile annesi paylaşmıştır.⁴

On birinci imam Hasan el-Askerî'nin 28 yaşında ölümünden sonra İmâmiyye Şî'ası; ölümünü kabul etmeyenler, imâmetin kardeşine geçtiğini kabullenenler, ölümünü kabul edip onun nesline intikal ettiğini

¹ Müfid, Ebû Abdullah Muhammed b. Muhammed b. Nu'man el- Ukberi el-Bağdâdî, *El-İrşâd*, Thk., Müessesetü Âl-i Beyt, Dâru'l- Müfid, Beyrut1993, II, 313; Kuleynî, Sîgatu'l-İslâm Ebû Ca'fer Muhammed b. Ya'kub b. İshâk, *Usûlu Kâfî*, Dâru'l-Kutubi'l-İslâmiyye, Tahran 1969, I, 421; Kummî, Sa'd b. Abdullah Ebî Halef el-Eş'âri, *Kitâbu'l-Makâlât ve'l-Firâk*, Nşr. Muhammed el-Cevâd, Meşkur, Matbaatu Hayderî, Tahran 1963, s. 102; Nevbahtî, Ebû Muhammed Hasan b. Mûsâ, *Kitâbu Firaku's-Şîa*, Nşr., Hellmut Ritter, Devlet Matbaası, İstanbul 1931, s. 79.

² Müfid, *El-İrşâd*, II, 313; Kuleynî, *Usûlu Kâfî*, I, 421.

³ İbn Tulûn, Şemsudin Muhammed, *El-Eimmetü'l-İsnâ Aşer (Şezerâtu'z-Zehebiyye)*, Thk., Selaheddin Müneccid, Dâru Sâdır, Beyrut1958, s.113.

⁴ Müfid, *El-İrşâd*, II, 336; Kummî, *Makâlât ve'l-Firâk*, s. 102; Nevbahtî, *Firaku's-Şîa*, s. 79.

iddia edenler gibi birbirinden farklı görüşler ileri süren 14⁵ veya 16⁶ gruba ayrılmıştır.⁷ Nevbahtî, Hasan el-Askerî'nin ölümüyle on dört görüş etrafında bölünmenin gerçekleştiğini söylerken aynı zamanda bunları yaşamış birisidir. Nevbahtî ile aynı zaman diliminde yaşayan bir başka Şii yazar Kummî de benzer bir şekilde fakat on altı ayrı görüş etrafında bölünmenin olduğunu ifade etmiştir. Bu ihtilaflarda dikkat çeken önemli bir nokta şudur: O da on birinci imamdan sonra imamsız kalmamak için çeşitli çıkış yollarının aranmasıdır. "Öldü gözüküyor; ama aslında yaşıyor", "İmamlık kardeşi Ca'fer'e intikal etmiştir" gibi görüşler yanında imamlığı devralacak bir oğlu olup olmadığı, var diyenlerin de doğum tarihi hakkında ihtilaflı rakamlar verilmesi aranan çıkış yollarından bazılarıdır.⁸

A. Şiiler'in Hasan el-Askerî'nin Oğlu Üzerindeki İddiaları

Hasan el-Askerî'nin halef olarak birisini bırakmadan ölümü Şiiler arasında bir krizin yaşanmasına neden olmuştur. Bu yüzden imâmetin ilahi teyidat boyutuna şüphe ile bakılmasına neden olmuş, mezhebin 14 veya 16 fırkaya bölündüğü Nevbahtî, Kummî, Nu'mâni, Sadûk ve Müfid gibi Şii âlimlerce de beyan edilmiştir. Hasan el-Askerî'nin taraftarları, Hasan el-Askerî vefat ettikten sonra oğlu olup olmadığı noktasında ihtilafa düşmüşlerdir.

Şiilerin bu dönemde şaşkınlık içerisinde neye nasıl inanacaklarını bilemedikleri, insanların bu durumu (Gaybet) kavrayamadıkları dolayısı ile inanç sarsıntısı geçirdikleri görülmektedir. Bu şaşkınlığın hicri dördüncü asrın ortalarına kadar devam ettiği söylenebilir.⁹

İmâmî kaynaklara göre, Muhammed el-Mehdî'nin Birinci Sefiri olan Osman b. Said el-Amrî,¹⁰ Şiilerin özellikle Hasan el-Askerî'nin oğlu olup

⁵ Nevbahtî, *Firaku's-Şia*, s. 79.

⁶ Kummî, *Makâlât ve'l-Fırâk*, s. 102.

⁷ Bu rakamın Gaybet-i Kübrâ'ya kadar yirmiyi aştığı hakkında bkz., Arjomand, Said Amir, *The Shadow Of God and the Hidden Imam: Religion, Political Order, And Societal Change In Shi'ite Iran From The Beginning To 1890*, The University Of Chicago Press, Chicago 1987, 40.

⁸ Öz, Mustafa, *İmâmiyye Şiasında Onikinci İmam ve Mehdî İnanç*, MÜİFV. Yayınları, İstanbul 1995, s. 23-5.

⁹ El-Kâtib, Ahmed, *Şiada Siyasal Düşüncenin Gelişimi (Şûrâdan Velâyet-i Fakîhe)*, Çev., Mehmet Yolcu, Avrasya Yayınları, Ankara 2005, s. 145, 147.

¹⁰ Osman b. Said, İmâmî kaynaklara göre dört nâibin ilki olup, künyesi Ebû Amr'dır. Osman b. Said Amrî on bir yaşındayken Muhammed el-Cevâd'a hizmetle görevlendirilmiş, daha sonra Ali b. Muhammed el-Hâdî'nin vekili olarak Şiilerle onun irtibatını sağlamıştır. Bkz., Tûsî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Hasan, *Ricâlu't-Tûsî*, Thk. Seyyid Muhammed, Sâdık. Dâru'z-Zuhâir, Kum 1969: 354; 420; Tûsî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Hasan, *Ricâlu't-Tûsî*, Thk. Seyyid Muhammed, *Kitâbu'l-Gaybe*, Nşr. et-Tahrâni, Nâsîh, Kum 1990, 353-4; Meclîsî, Muhammed el-Bâkır b. Muhammed

olmadığı meselesi üzerinde tartışmalarına ilişkin cevâbi bazı tevkî'leri¹¹ iddia edildiğine göre bizzat Muhammed el-Mehdî'den almış, bunları Şii-

el-İsfehânî, *Bihâru'l-Envâr el-Câmiatu lidüleri Ahbâri'l-Eimmeti'i-Ethâr*, Dâru Müessesetü'l-Vefâ, Beyrut 1983, LI, 292; LI, 346. Osman b. Said Amrî, Hasan el-Askerî'nin güvenilir ashabından olup onun da vekilliğini yapmıştır. Osman b. Said Amrî, Abbâsî yönetimi tarafından dikkatle takip edilmiştir. O, faaliyetlerini sıkı bir tedbirle yağ ticareti yaparak gizlemeye çalışmıştır, sorumlu olduğu bölgedeki Şii taraftarlardan aldığı "Humusu" yağ kutularına koyarak imama ulaştırmıştır Bkz., Tûsî, *Kitâbu'l-Gaybe*, s. 354.

Mehdî'nin ise ilk temsilcisi (sefir) olan Osman b. Said Amrî, Hasan el-Askerî'nin vefat ettiğini kabullenerek Muhammed adında beş yaşlarında bir çocuğunun olduğunu kabul etmiştir. Osman b. Said Amrî, Hasan el-Askerî'nin telkini ile Muhammed'in gaybete gireceğini, beklenen kâim-mehdî olduğunu, Mehdî ile taraftarları arasında iletişimi sağlamak gibi görevinin olduğunu öğrenmiştir. Osman b. Said Amrî'nin dışında hiç kimsenin Hasan el-Askerî'nin oğlu Muhammed ile bağlantıya geçmesi mümkün olmamıştır. O, Muhammed el-Mehdî'nin temsilcisi olarak aldığı direktif (tevkî)lerle Şiileri derleyip toparlanmakla, onun adına para toplamakla görevlendirilmiştir. Bkz., Tûsî, *Kitâbu'l-Gaybe*, s. 354; Meclîsî, *Bihâru'l-Envâr*, LI, 344. Osman b. Said Amrî beş yıl kadar nâiblik vazifesini sürdürmüştür. Bu dönemde siyasî ve içtimâî karışıklıklar ve gaybet döneminin ilk zamanları olduğundan Osman b. Said Amrî zamanının çoğunu Şiileri Muhammed el-Mehdî'nin gaybetine inandırmaya ayırmıştır. Osman b. Said Amrî, 265/878 yılında Bağdat'ta vefat etmiştir. Ebû Amr Osman b. Said'in mezarı Bağdat'ta Medâyin şehrinin girişine yakın bir camidedir. Bkz., Donaldson, Dwight M., *Shi'ite Religion (A History of Islam in Persia and Irak)*, London 1933: s. 252.

- ¹¹ Gaybet-i Suğra (Muhammed el-Mehdî'nin kısa süreliğine gözden kaybolması) döneminde Gâib imam olan Muhammed el-Mehdî ile Şiiler arasındaki irtibat özel nâibler (vekil, sefir) vasıtasıyla sağlanmıştır. Tevkî', Muhammed el-Mehdî'nin nâibleri ile iletişim aracı olarak kullandığı bir yöntemdir. Tevkî'ler Muhammed el-Mehdî'nin bir materyal üzerine kendi el yazması dâhil yazılı evrakları temsil etmektedir.

Nâibler, Gâib imama insanların sual ve taleplerini iletmiş karşılığında imamdan tevkî'lerle cevap almışlardır. Dolayısı ile talepler, sorunlar mektupla nâibler aracılığı ile gönderilmiş cevapları da bizzat İmam tarafından "tevkî" denilen metotla halledilmiştir. Bkz., Meclîsî, *Bihâru'l-Envâr*, LI, 33. İmâmî âlimlerden Sadük, on ikinci imamın Şiâ toplumuyla küçük gaybet döneminde nasıl irtibat sağlayacağı gibi konuları içeren ve kâimden gelen tevkîler hakkında uzunca bilgi vermiş ve ilgili haberleri nakletmiştir. Bkz., Sadük, Şeyh Celîl el-Akdem ebî Ca'fer Muhammed b. Ali b. Hüseyin İbn Bâbeveyh el-Kummî, *Kemâluddîn ve Temâmu'n-Ni'me*, Nşr. Ali Ekber el-Ğaffârî, Müessesetü'n-Neşr el-İslâmî, Kum 1984: II, 482-522.

Tevkî'lerin İlk başlarda önemli bir kısmı Hasan el-Askerî'nin oğlu olan Muhammed el-Mehdî'nin varlığı, onun gaybete çekildiği, insanların böyle bir durumu kabullenmeleri gerektiği gibi bilgileri içermektedir. Şiiler arasındaki, Muhammed el-Mehdî'nin varlığı ile ilgili tartışmalara cevaben gönderilen tevkîler dikkat çekmektedir. İddia edildiğine göre, Osman b. Said Amrî'nin eline ulaşan bir tevkî'de, Muhammed el-Mehdî kendi el yazısıyla özetle şöyle demektedir: Şiilerden bir grup, Hasan el-Askerî'nin oğlu konusunda tartışmışlar, bir kısmı Hasan el-Askerî'nin geride evlat bırakmadan öldüğünü iddia etmişlerdir. Şiiler bu konuda bir mektup yazıp, Ebû Amr aracılığıyla Muhammed el-Mehdî'ye göndermişlerdir. Muhammed el-Mehdî, onların mektuplarına kendi el yazısıyla şöyle cevap vermiştir. Bkz., Meclîsî,

lerle paylaşmıştır. Mesela bu tevkî'lerden birinde Muhammed el-Mehdî, Hasan el-Askerî'nin Ca'fer b. Ali'den başka halefi olmadığı ile ilgili hal-kın, özellikle bazı kişilerin iddiaları üzerine özetle söylenmiştir:

Bu insanlar nasıl bir fitneye düşüyorlar, dinden mi uzaklaşmışlar yoksa gerçeklerden haberleri mi yok? Yeryüzünün, hüccetsiz kalmayacağını bilmiyorlar mı? İmâmet önceki imamdan Hasan el-Askerî'ye ulaşmadı mı? O kendilerinden öncekiler gibi vâsisini belirledi. Allah o vâsiyi, bir müddete kadar kendi emriyle sakladı. Onlardan gizlenen şey hususunda araştırmaya kalkışmasınlar yoksa günaha düşerler. Bizden başka bunu iddia eden sapık ve azgındır.¹²

Yine Şiilerden bir grup, Hasan el-Askerî'nin oğlu konusunda tartışmışlar; bir kısmı evlat bırakmadan öldüğünü iddia etmiştir. Bu konuda bir mektup yazan Şiiler, Osman b. Said el-Amrî aracılığıyla mektubu Muhammed el-Mehdî'ye göndermişlerdir. Habere göre, Muhammed el-Mehdî, Osman b. Said Amrî aracılığıyla onların mektuplarına kendi el yazısıyla şöyle cevap vermiştir:

Bir grubun dinlerinde şüpheye düştükleri bize ulaştı. Size üzülmüyoruz. Kimsenin bizden uzaklaşması bizi yalnızlığa itmez. Sizlere ne oluyor, dalalet vadisinde bocalayıp duruyorsunuz? Geçmiş İmamlar ve onların halefi hakkında size ulaşan hadislerden haberiniz yok mu? Babamın vefat etmesiyle Allah'ın, kendi dinini batıl edeceğini mi sandınız? Vasiyeti bizdedir, ahlakı ve halifelîği bizdedir. Öyleyse işleri bize bırakın. Sizden gizlenen şeyin üzerini açmaya çalışmayın. Halbuki bende Peygamber'e bir benzerlik vardır.¹³

Rivayetlere genel olarak bakıldığında, Muhammed el-Mehdî'nin varlığını kabul edenlerin içinde buldukları zor durum ve karmaşa ortamı ifade edilerek, insanların şaşkınlık içerisinde oldukları, halkın bazı kişilerce tereddüde itildikleri, bir kısım insanların da bu konuda fitneye düştükleri ortaya konmuştur. Yine Muhammed el-Mehdî'nin varlığına ikna sadedinde Hasan el-Askerî'nin takipçisi ile ilgili kendinden önceki imamlar gibi davrandığı, bu konunun araştırılmaması gerektiği vurgulanmıştır.

Temelde ihtilaf Hasan el-Askerî'nin oğlunun olduğu iddia edenler veya olmadığını iddia edenler şeklinde iki ana eksen etrafında cereyan etmiştir. Şöyle ki;

Bihâru'l-Envâr, LIII, 178, 190; Ayrıca bkz., Tûsî, *Ricâlu't-Tûsî*, 285; Sadûk, *Kemâluddîn*, II, 510.

Bunun yanı sıra Muhammed el-Mehdî'nin bir kâtime yazdığı mektuplardan da bahsedilebilir. Ebû Nasr Hibetillah, Sâhibu'l-Emr'in tevkî'leri Hasan el-Askerî zamanındaki yazı ile Osman b. Said Amrî ve Muhammed b. Osman tarafından yazılmıştır demektedir. Bkz., Meclîsî, *Bihâru'l-Envâr*, LI, 346-52.

¹² Sadûk, *Kemâluddîn*, II, 510; Ayrıca bkz., Meclîsî, *Bihâru'l-Envâr*, LIII, 190.

¹³ Meclîsî, *Bihâru'l-Envâr*, LIII, 178; Tûsî, *Kitâbu'l-Gaybe*, s. 285.

1. Hasan el-Askerî'nin Oğlu Olmadığını İddia Edenler

Hasan el-Askerî'nin oğlunun olmadığını kabul edenlerin taraftarları kendi içlerinde değişik görüşler belirtmişlerdir. Bunları şu şekilde sıralayabiliriz:

1.1. Hasan el-Askerî'nin Kâim Olduğunu İddia Edenler; Bunlar, "Hasan el-Askerî ölmüştür. Halefinin olmadığı da aşikârdır"¹⁴ diyerek oğlu olmadığını kabul etmişlerdir. "Yeryüzü imamsız kalmayacağına göre Hasan el-Askerî'nin ölümünden sonra diri olan kâimdir."¹⁵ demişlerdir.

1.2. İmâmet Zincirinin Sona Erdiğini İddia Edenler; Hasan el-Askerî'nin oğlu olmadığı görüşünü savunan diğer bir fırka, "Hasan el-Askerî'nin ölümü, babası ve dedelerinin ölümü gibi gerçektir. Bu, yalan üzerinde ittifak etmeyecek insanların haberleri ile sabittir.¹⁶ Hasan el-Askerî'nin yerine geçecek halefi olmayınca imamlık son bulmuştur. Bu da makul bir şeydir."¹⁷ demişlerdir.

1.3. Kıyamete Yakın Hasan el-Askerî'nin Soyundan Birinin Geleceğini İddia Edenler; Hasan el-Askerî'nin oğlu olmadığı görüşünü savunan diğer bir fırka, "Hasan el-Askerî ölmüştür ve halefi de yoktur. Amcası veya kardeşi halef olamayacağına göre, kıyamete yakın soyundan birisi ortaya çıkacaktır."¹⁸ demiştir.

1.4. Hasan el-Askerî'nin Kardeşi Ca'fer'in İmâmetini İddia Edenler; Bunlar, "Hasan el-Askerî halef bırakmadığı için, kardeşi Ca'fer'i vasiyet etmiştir."¹⁹ demişlerdir.¹⁹ Aynı görüşü savunan diğer bir fırka taraftarları, "Ali el-Hadi'nin oğlu Ca'fer imamdır. Ca'fer'e imâmet babasından intikal etmiştir. Hasan el-Askerî'nin imâmeti yanlış olup imâmet büyük oğula layıktır. Çünkü imam, yerine bırakacağı oğlu olmadan ölmez veya imâmet, çocuğu olmayan kişide bulunmaz.²⁰ Bu bakımdan Hasan el-Askerî'nin imâmet iddiası batıldır."²¹ demişlerdir. Aynı görüşü savunan diğer bir fırka taraftarları ise Fathiyye gibi inanırlar. Bu fırkanın fıkıh ve kelamcılarına göre imam, Hasan el-Askerî'dir. Babasından vasiyetle imam olmuştur. Hasan'ın oğlu olmadığından imam, kardeşi Ca'fer'dir. İmâmet en büyük oğla geçer.²² Ca'fer es-Sâdık'ın oğlu Abdullah'ın durumunu inançlarına delil olarak öne sürerler. İmam, kendi soyundan

¹⁴ Nevbahtî, *Firaku's-Şîa*, s. 80.

¹⁵ Kummî, *Makâlât ve'l-Fırâk*, s. 107; Nevbahtî, *Firaku's-Şîa*, s. 81.

¹⁶ Kummî, *Makâlât ve'l-Fırâk*, s. 107; Nevbahtî, *Firaku's-Şîa*, s. 81.

¹⁷ Kummî, *Makâlât ve'l-Fırâk*, s. 107.

¹⁸ Kummî, *Makâlât ve'l-Fırâk*, s. 108-9.

¹⁹ Kummî, *Makâlât ve'l-Fırâk*, s. 110; Nevbahtî, *Firaku's-Şîa*, s. 82.

²⁰ Kummî, *Makâlât ve'l-Fırâk*, s. 110.

²¹ Nevbahtî, *Firaku's-Şîa*, s. 83.

²² Kummî, *Makâlât ve'l-Fırâk*, s. 111.

gelen halef bıraksaydı, imâmet kardeşe geçemezdi. O halde “imâmet, kardeşten kardeşe geçmez” düsturu ihlal edilmemiş olur. İmâmet, zaruret halinde kardeşten kardeşe geçebilir²³ demektedirler. Bu kesimin Hasan el- Askerî'nin imam olduğu iddiasından vazgeçmesinin ana sebebi, dikey veraset yasasına inanmış olmaları ve buna bağlı olarak imâmetin kardeşe veya kardeşin oğluna veya amcaya yahut amcanın oğluna geçmesini câiz görmemiş olmalarıdır.²⁴

2. Hasan el-Askerî'nin Oğlunun Olduğunu İddia Edenler

Tarihi delile göre, bizzat İmam Hasan el-Askerî'nin hayat hikâyesi, onun bir çocuğu olduğunu olumsuzlamaktadır. Bununla birlikte yine tarihi delil bir çocuğu var idiyse bunu ilan etmesine fırsat da vermemiştir.²⁵

2.1. Hasan el-Askerî'nin Muhammed Adında Oğlunun Olduğunu İddia Eden İmâmiyye ve Delilleri; İmâmiyye'ye göre, Hasan el-Askerî ölmeye önce yerine geçecek bir evlat bırakmıştır. Allah'ın yeryüzünde kullarına karşı hücceti, halifesi ve işlerini idare eden; Hasan el-Askerî'nin soyundan biri vardır. Hasan el-Askerî'nin soyundan gelecek zatın; emir ve yasak koyan, atalarından aldığı Allah'ın ilimlerini, onun kitaplarındaki bilgileri, hükümleri, farzlarını ve sünnetlerini tebliğ etmesi gerekir. Bu zat, insanların din ve dünya işlerinde ihtiyaç duydukları şeyleri bilir. Babasının halefi, vâsisi ve onun yerine geçen mehdîdir.²⁶ Hasan el-Askerî'nin halefi olan imam, şu an (kılıfına girmiş bir şey gibi) korkudan gizlenmiştir (gayb halindedir) O, bu hale Allah'ın emriyle girmiş, Allah, ona çıkış izni verene kadar bu hal üzere kalacaktır.²⁷ Ayrıca açık bir emir bulunmadıkça onu (Muhammed b. Hasan) ismen anmak doğru değildir.²⁸

İmâmî âlimlerden Müfid, Mehdî'nin doğumunun kendi ailesinden ve dost-düşman bütün insanlardan gizlenmesi örfün dışında alışılmadık bir durum değildir. Yeni doğan bir çocuğun insanlardan gizlenmesinin; can korkusu, gayr-i meşru ilişki ya da cariyeden çocuk edinme gibi kabul edilebilir bazı sebepleri olabilir, demektedir.²⁹

²³ Nevbahtî, *Firaku's-Şia*, s. 93; Kummî, *Makâlât ve'l-Fırâk*, s. 111.

²⁴ El-Kâtib, *Şiada Siyasal Düşüncenin Gelişimi*, s. 142.

²⁵ El-Kâtib, *Şiada Siyasal Düşüncenin Gelişimi*, s. 166.

²⁶ Kummî, *Makâlât ve'l-Fırâk*, s. 102-3.

²⁷ Kummî, *Makâlât ve'l-Fırâk*, s. 102-5.

²⁸ Nevbahtî, *Firaku's-Şia*, s. 92.

²⁹ Müfid, Ebû Abdullah Muhammed b. Muhammed b. Nu'man el- Ukberi el-Bağdâdi, *El-Mesâilu'l-Aşere fi'l-Gaybe*, Nşr., Fâris el-Hasûn, Dâru'l-Mufid, Beyrut 1993, III, 53-4.

İmâmî kaynaklar Hasan el-Askerî'nin Muhammed adında bir oğlunun varlığını, onun da mehdî, kâim olduğunu ispat etmek için bir çok haber rivayet etmişlerdir. Bunlardan bir kısmı şöyledir;

2.1.1. Muhammed el-Mehdî'nin Doğumu Gerçektir. İmâmiyye; kâimin doğumu, yaşamı, insanlardan gaybeti (gizlenmesi) ve gaybetin gerekçesi ile ilgili bir çok sahih haberin olduğunu ve kıyametten önce hurûc edip (ortaya çıkıp) nimetini tamamlayana kadar mekanının bilinmeyeceğini³⁰ iddia etmiştir.

Muhammed el-Mehdî, İmâmiyye'nin on ikinci imamı olup tam adı, Ebû'l-Kâsım Muhammed b. Hasan b. Ali b. Muhammed el-Hâdî b. Muhammed el-Cevâd b. Ali er-Rızâ b. Mûsâ el-Kâzım b. Ca'fer es-Sâdık b. Muhammed el-Bâkır b. Ali Zeyne'l-Âbidîn b. Hüseyin b. Ali b. ebî Tâlib'dir. İmâmiyye inancına göre, on ikinci imam "Mehdî, Kâim, Hüccet ve Muntazar" olup âhir zamanda geri gelecektir. İmâmî kaynaklara göre Muhammed el-Mehdî, Samarra'da 15 Şa'ban 255/29 Temmuz 869 tarihinde Cuma günü,³¹ fecir vaktinde³² doğmuştur. Sadûk, kâimin doğumu hakkındaki nakillere yer vermiş ve onun doğumu anında zuhur eden hadiseleri aktarmıştır.³³ Örneğin kâimin doğar doğmaz secde ettiğini, babasının "Konuş yavrum!" demesi üzerine Kelime-i Şahadet getirdiğini vs. açıklamıştır.³⁴ Muhammed el-Mehdî'nin annesi ile ilgili İmâmî kaynaklarda Hasan el-Askerî'nin halası Muhammed el-Cevâd'ın kızı Hakîme'ye dayandırılan iki ayrı rivayet vardır. Bu rivayetlerin birinde Muhammed el-Mehdî'nin annesi cariyeye olan Nergis,³⁵ diğer bir rivayette ise Sûsen olarak geçmektedir.³⁶ Sadûk, kendisinden önceki gaybet yazarlarında göremediğimiz bir konuyu ön plana çıkarmış, kâimin annesi Nergis hakkındaki haberleri toplamıştır.³⁷ Nu'mânî, Kitâbu'l-Gaybe adlı eserinde Muhammed el-Mehdî'nin annesini esir ve seçkin cariyeye olarak nitelendirip, Hz. Ali, Muhammed Bâkır, Ca'fer es-Sâdık'tan bazı rivayetler zikretmektedir. Bu rivayetlerde Muhammed el-Mehdî'nin annesinin isminden ziyade câriye ve seçkin bir kişi olma yönü nazara verilmiştir. Görüldüğü üzere İmâmî kaynaklarda Muhammed el-Mehdî'nin varlığı üzerindeki şüpheleri giderme çabası olarak nitelendirilebilecek bir yaklaşımla konu ele alınmıştır. Öyle ki Muhammed el-Mehdî'nin annesi ile ilgili olarak Hz. Ali'den itibaren imamlara ait ahbâr derlenmiş böylece

³⁰ Kummî, *Makâlât ve'l-Fırâk*, s. 105-6; Nevbahtî, *Firaku's-Şîa*, s. 92.

³¹ Müfid, *El-İrşâd*, II, 339; Kuleynî, *Usûlu Kâfî*, I, 431; İbn Tulûn, *Eimmetü'l-İsnâ Aşer*, 117; Sadûk, *Kemâluddîn*, II, 433; Meclisî, *Bihâru'l-Envâr*, LI, 15.

³² Müfid, *El-İrşâd*, II, 351; Meclisî, *Bihâru'l-Envâr*, LI, 17.

³³ Sadûk, *Kemâluddîn*, II, 424.

³⁴ Sadûk, *Kemâluddîn*, II, 424-5.

³⁵ Müfid, *El-İrşâd*, II, 351; Kuleynî, *Usûlu Kâfî*, I, 266; Meclisî, *Bihâru'l-Envâr*, LI, 17.

³⁶ Tûsî, *Kitâbu'l-Gaybe*, s. 141-2.

³⁷ Sadûk, *Kemâluddîn*, II, 418, 424.

Muhammed el-Mehdî'nin varlığına ulaşılacak veya delil getirilmek istenmiştir.

İmâmiyye'ye göre Hasan el-Askerî ölmeden önce yerine geçecek bir erkek evlat bırakmıştır.³⁸ İmâmî kaynaklar Muhammed el-Mehdî'nin doğumu ile teferruatlı bilgiler vermektedirler. Hasan el-Askerî, halası Muhammed el-Cevâd'ın kızı Hakîme'ye; "Bu gece iftara gel. Allah hüccetini izhar edecek" diye haber göndermiştir. Hakîme'nin anlattığına göre:

Çağırdığı gün gittim ve Askerî'ye hüccetin annesinin kim olduğunu sordum. Nergis'tir dedi. İyi ancak Nergis'te doğum belirtisi yok dediğimde; Askerî, 'doğru benim dediğim gibidir.' dedi....Ben, Nergis'e, 'Allah sana bu gece erkek bir çocuk verecek' dedim. İftarı ettikten sonra namazı kılıp yattım. Biraz uyuduktan sonra uyanıp Nergis'e baktım. Nergis'te yine doğum belirtisi yoktu. Ben "Elif Lâm Mîm" ve "Yâsin" surelerini okurken Nergis korkarak uyandı. Nergis'i bağrıma bastım. Hasan el-Askerî o arada, "Kadir" suresini okuyordu. On ikinci imam fecir vaktinde dünyaya gözlerini açtı³⁹ demektedir.

Tûsî, Kitâbu'l-Gaybe adlı eserinde Muhammed el-Mehdî'nin doğumu ile ilgili yukarıda geçen benzer bilgileri verirken farklı olarak, Muhammed el-Mehdî'nin annesinin Sûsen olduğunu, doğumda bazı mucizevi hadiselerin gerçekleştiğini, doğan çocuğun gaybete gireceğini, doğumla ilgili taraftarların ihtilafa düşeceklerini, böyle bir durumda güvenilir Şiîlerin durumdan haberdar edileceğini aksi halde bunun insanlardan gizli tutulacağı hususlarını ifade etmiştir.⁴⁰

Görünen o ki, eserini gaybetin haklı gerekçelerini ortaya koymak ve gaybetle ilgili şüpheleri izale etmek için telif eden Tûsî, aynı sened zinciri ile Hâkime'ye dayandırılan rivayeti eserinde farklı bir üslupla ele almıştır. Tûsî, Hasan el-Askerî'den sonra Şiîlerin farklı gruplara ayrılarak özgün iddiaları karşısında hem öteki görüşlerin tutarsızlığını ortaya koyma hem de inandığı görüşü temellendirme adına yaklaşım geliştirmiştir denebilir. Özellikle Muhammed el-Mehdî'nin varlığı, dolayısı ile gaybeti üzerinde gelişen tartışmalardan tevellüden kafaları iyice karışan İsnâ Aşeriyye'nin dağılmaması için gücünü bu alana yani gaybet meselesi üzerine teksif etmiştir.⁴¹

Yine iddia edildiğine göre, Muhammed el-Mehdî dünyaya geldiğinde Hasan el-Askerî, adamlarından Osman b. Said'e oğlu doğduğu için 10

³⁸ Müfid, *El-İrşâd*, II, 345.

³⁹ Müfid, *El-İrşâd*, II, 351; Kuleynî, *Usûlu Kâfî*, I, 266; Meclisî, *Bihâru'l-Envâr*, LI, 17.

⁴⁰ Tûsî, *Kitâbu'l-Gaybe*, s. 141-2.

⁴¹ Bu konudaki değerlendirmeler ve farklı rivayetler için bkz. El-Kâtib, *Şiada Siyasal Düşüncenin Gelişimi*, 166-74.

bin ritl ekmek ve et alıp insanlara dağıtmasını ayrıca birçok koyun kesmesini emretmiştir.⁴²

Müfid, Hasan el-Askerî'nin oğlunun doğumunu ve varlığını bazı özel dostlarına bildirdiğini ifade etmiştir. Aksi takdirde Mehdi'nin varlığı ve gaybeti Askerî'nin bir sırrı olarak kendisiyle birlikte mezara girerdi. Bu itibarla Hasan el-Askerî, çok yakın dostlarına oğlunu göstermiş, insanlardan onu gizlemiş, onun veladetini ve varlığını teyit etmiştir. Müfid'e göre Şii nesep uzmanları da Askerî'nin bir oğlunun dünyaya geldiğini kabul etmişlerdir.⁴³

İmâmî kaynaklara göre Muhammed el-Mehdî, çeşitli tehlikelerden dolayı babası tarafından gizlenmiş, doğumundan itibaren kimseyle görüştürülmemeye çalışılmıştır.⁴⁴ Muâviye b. Hekim, Muhammed b. Eyyûb b. Nûh ve Muhammed b. Osman Amrî'den:

Biz Hasan el-Askerî ile toplandığımız bir sırada o, oğlunu bize göstererek buyurdu ki: 'Bu benden sonraki imamınızdır ve sizlere halifedir. Ona itaat edin ve benden sonra dininizde ayrılığa düşmeyin, yoksa helâk olursunuz. Biliniz ki, siz bu günden sonra onu göremeyeceksiniz.' Aradan birkaç gün geçmeden Hasan el-Askerî öldü⁴⁵ şeklinde nakletmiştir.

Ebû'l-Kâsım Ca'fer b. Muhammed'den rivayetle, Ebû Hâşim Ca'ferî, "Ebû Muhammed el-Hasan'a sıkıla sıkıla oğlu olup olmadığını sordum. O, 'Evet oğlum var.' dedi. Bu sefer oğlunun nerede olduğunu sordum. O, 'Medîne'de olduğunu söyledi.'⁴⁶ demiştir.

2.1.2. Muhammed el-Mehdî iki, üç, beş, sekiz-on Yaşında Bazı Şii-lerce Görülmüştür. İmâmî kaynaklara göre Ali b. Muhammed'den naklen Zavî b. Ali el-İclî: "Hasan el-Askerî'nin evinde hizmetçilik etmek için Samarra'ya giden, alış veriş için görevlendirilen Farslı biri: 'Hasan el-Askerî'nin yaklaşık iki yaşında oğlu vardı. Askerî, bana, bu oğlum sizin sahibinizdir; demişti. Ancak Askerî, ölünceye kadar o çocuğu bir daha görmedim.' demiştir."⁴⁷

Hasan el-Askerî, Ahmed b. İshak b. Sa'd el-Eş'arî'den naklen:

Ey Ahmed b. İshak! Şüphesiz yüce Allah, kıyamete kadar yeryüzünü hüccetsiz bırakmayacaktır. Hemen ayağa kalktı ve odaya girdi. Az sonra omzunda yüzü dolunay gibi parlayan üç yaşındaki bir çocukla çıkarak; 'Bunun adı ve künyesi Resulullah'ın adı ve künyesi

⁴² Sadûk, *Kemâluddîn*, II, 430.

⁴³ Müfid, *El-İrşâd*, III, 359.

⁴⁴ Kuleynî, *Usûlu Kâfî*, I, 431.

⁴⁵ Sadûk, *Kemâluddîn*, II, 435; Tûsî, *Kitâbu'l-Gaybe*, s. 357.

⁴⁶ Müfid, *El-İrşâd*, III, 348; Kuleynî, *Usûlu Kâfî*, I, 264.

⁴⁷ Kuleynî, *Usûlu Kâfî*, I, 431.

ile aynıdır. Dedim ki: “Ey Mevlam! Kalbimin mutmain olacağı bir alameti var mı?” O çocuk fasih Arapça ile şöyle buyurdu: “Ben Allah’ın yeryüzündeki son hüccetiyim; düşmanlarından intikam alacak olan da benim. Beni gördükten sonra artık alamet ve delil isteme⁴⁸ demiştir.

Rivayetten anlaşılan Ahmed b. İshak belki de Hasan el-Askerî’nin çocuğu olmadığı yönünde söylentileri hesaba alarak bir delil istemiş olmalıdır. Ya da rivayet daha sonraki bir dönemde amaca uygun olarak dile getirilmiştir.

İmâmî âlimlerden Müfid; babası vefat ettiğinde Muhammed el-Mehdî, beş yaşındaydı, demektedir.⁴⁹ Ebû’l-Kâsım’dan rivayetle Ebû Ali b. Mutahhar, Askerî’nin oğlunu görmüş ve fizikî yapısını anlatmıştır.⁵⁰ Ali b. Muhammed’den naklen Ebû Abdillâh b. Salih, Askerî’nin oğlunu Hacerü’l-Esved’in yanında gördüğünü bildirmiştir.⁵¹

Hasan el-Askerî’ye kendinden sonra gelen hakkında sorulduğunda, yanında bulunan perdeyi aralamış, sekiz-on yaşlarında, boyu beş karış kadar, alını açık, sağ yanağında ben bulunan, saçı örgülü bir çocuk göstermiştir. Askerî ona, “Belli bir zamana kadar gaybete gir” demiş, çocuk da gözden kaybolmuştur.⁵²

İbrahim b. İdris, babasının genç yaşta Ebû Muhammed göçüp gittikten sonra oğlunu gördüğünü başını ve elini öptüğünü nakletmiştir.⁵³ Yine başka bir haberde Zuhri, Muhammed el-Mehdî’yi çok aradığını ancak bulamadığını sonuçta Osman b. Said’e giderek Muhammed el-Mehdî’yi görmek için onun yanında hizmetçiliğe başladığını sonuçta güzel yüzlü, güzel kokulu tüccar kıyafetinde bir genci gördüğünü bildirmiştir.⁵⁴

Ali b. Muhammed’den rivayetle Ebû Muhammed, Amr el-Ehvâzî’ye oğlunu göstermiş ve “Bu sizin sahibinizdir.” demiştir.⁵⁵

2.1.3. Babası Muhammed el-Mehdî’yi İnsanlardan Gizlemiştir. Bu misalleri çoğaltmak mümkündür. Görüldüğü gibi İmâmî kaynaklarda on ikinci imamın varlığı, insanlardan saklanması, başka ilde ikamet etmesi, babası vefat ettiğinde yaşı vs. hususlarında deliller getirilmektedir. Aske-

⁴⁸ Sadük, *Kemâluddîn*, II, 384.

⁴⁹ Müfid, *El-İrşâd*, II, 353; İbn Tulûn, *Eimmetü’l-İsnâ Aşer*, 117.

⁵⁰ Müfid, *El-İrşâd*, II, 352; Kuleynî, *Usûlu Kâfi*, I, 266-7.

⁵¹ Kuleynî, *Usûlu Kâfi*, I, 267; Müfid, *El-İrşâd*, II, 352-3.

⁵² Sadük, *Kemâluddîn*, II, 384.

⁵³ Müfid, *El-İrşâd*, II, 339; Kuleynî, *Usûlu Kâfi*, I, 267.

⁵⁴ Tûsî, *Kitâbu’l-Gaybe*, s. 357; Meclisî, *Bihâru’l-Envâr*, LII, 15.

⁵⁵ Kuleynî, *Usûlu Kâfi*, I, 264; Müfid, *El-İrşâd*, II, 348, 353-4.

ri'nin çocuğunun olup olmaması bir yana, kaynaklardan edinilen bilgilerin çoğu da birbirleriyle zıtlık göstermektedir. Şöyle ki;

2.2. Hasan el-Askerî'nin Vefatında Sekiz Ay Sonra Bir Oğlu Doğmuştur. Bu iddia sahiplerine göre çocuğun ismi ve yurdu bilinmemektedir. İmâmet, bu isimsiz çocuğa intikal etmiştir.⁵⁶ Hasan el-Askerî yaşarken bir oğlu olsaydı onu gizlememesi gerekirdi; çünkü diğer imamlar çocuklarını gizlememişlerdir. Hasan el-Askerî'nin emri gereğince bu çocuğa Muhammed ismi verilmiştir.⁵⁷

2.3. Hasan el-Askerî'nin Ali Adında Bir Oğlu Vardır. Bu iddia sahiplerine göre, Hasan el-Askerî'nin Muhammed değil Ali adında bir oğlu vardır. Hasan el-Askerî'nin Ali adındaki oğlu ile ilgili özel şahitler bulunmaktadır.⁵⁸

2.4. Hasan el-Askerî'nin Vefatıyla Buluş Çağında Muhammed Adında Başka Bir Oğlu Vardır. Hasan el-Askerî'nin vefat ettiği sırada Muhammed adında buluş çağlarında bir oğlu vardır. Bir rivayete göre Muhammed b. Hasan, amcası Ca'fer ve düşmanlarından korktuğu için gizlenmiştir.⁵⁹ Bundan dolayı Hasan el-Askerî'nin oğlu olmadığı zannedilmiştir. Muhammed b. Hasan, babası tarafından imam olarak işaret edilen, babası öldüğünde buluş çağında, halefi bulunmayan kâimdir.⁶⁰

3. Muhammed el-Mehdî'nin Gaybete Girme Sebebi

İmâmî kaynaklara göre Muhammed el-Mehdî'nin doğumunun insanlardan saklanması ve doğduğunda da insanlardan gizlenmesi, doğumundan önce babası tarafından kararlaştırılmıştır.⁶¹ Hasan el-Askerî, Ahmed b. İshak'a yazdığı bir mektupta oğlunun doğduğunu, bu konunun gizli tutulması gerektiğini, yakınlarından başka kimseye söylemeyeceğini bildirmiştir. İmâmî âlimlerden Müfid, Hasan el-Askerî'nin insanlardan oğlunu gizlemesinin bir takım haklı gerekçeleri olabileceğini söyleyerek, bir kimsenin can korkusu, gayr-i meşru ilişki ya da cariyeden çocuk edinme gibi kabul edilebilir bazı sebeplerle çocuğunu insanlardan gizleyebileceğini bunun makul görülmesi gerektiğini ifade etmiştir.⁶² Hasan el-Askerî de gaybet vuku buluncaya kadar çocuğunun doğduğunu

⁵⁶ Kummî, *Makâlât ve'l-Fırâk*, s. 114; Nevbahtî, *Firaku's-Şîa*, s. 85.

⁵⁷ Kummî, *Makâlât ve'l-Fırâk*, s. 114; Nevbahtî, *Firaku's-Şîa*, s. 85.

⁵⁸ Kummî, *Makâlât ve'l-Fırâk*, s. 114.

⁵⁹ Nevbahtî, *Firaku's-Şîa*, s. 84-5.

⁶⁰ Kummî, *Makâlât ve'l-Fırâk*, s. 114; Nevbahtî, *Firaku's-Şîa*, s. 85.

⁶¹ Müfid, *El-İrşâd*, III, 53-54; Kuleynî, *Usûlu Kâfî*, II, 57-9; Nevbahtî, *Firaku's-Şîa*, s. 85; Sadûk, *Kemâluddîn*, II, 510.

⁶² Müfid, *Mesâilu'l-Aşere*, III, 53-4.

nu, dolayısıyla bir halefinin bulunduğunu ailesinden, amca çocuklarından, dostlarından ve düşmanlarından gizlemiştir.⁶³

Kaynakların tetkikinden anlaşılan Muhammed el-Mehdî'nin gaybete girmesi dört gerekçe ile açıklanmak istenmiştir.

3.1. Halife Mu'temid Alellah'ın Baskısından Dolayı Gaybete Girmiştir; İmâmî Kaynaklara göre Abbâsî halifesi Mu'temid Alellah'ın⁶⁴ Ehl-i Beyt'e uyguladığı baskı sebebiyle Hasan el-Askerî oğlunu gizlemiştir. Halife Mu'temid Alellah, Ehl-i Beyt'i bütün fertlerini özellikle Hasan el-Askerî'yi yakın takibe almıştır. Ebeler görevlendirerek Hasan el-Askerî'nin cariyelerini kontrol etmiştir.⁶⁵

3.2. Hasan el-Askerî İle Ca'fer Arasındaki Mücadeleden Dolayı Gaybete Girmiştir; İmâmî âlimlerden Müfid'e göre Ca'fer; Hasan el-Askerî'nin oğlu olmadığı ile ilgili iddiayı, kardeşinin terekesinden hak almak, Şia'nın liderliğini eline geçirerek makam ve mevki sahibi olmak, ayrıca humus ve zekat mallarının kendisine gelmesini sağlayarak mal mülk sahibi olmak, şehvî arzularını tatmin etmek gibi hedefleri gerçekleştirmek için ileri sürmüştür. Özellikle Askerî'den sonra imâmet makamını ele geçirebilmek için kardeşinin bir evladı olmadığını iddia etmiştir.⁶⁶ Hasan el-Askerî, amcası Ca'fer ile arasındaki mücadeleden dolayı oğlunu gizlemiştir.⁶⁷ Bundan dolayı da Hasan el-Askerî'nin oğlu olmadığı zannedilmiştir.⁶⁸ Hasan el-Askerî'nin annesi ile Ca'fer arasında miras üzerinde ortaya çıkan ihtilaf, Halife Mu'temid Alellah'a iletilmiş, Hasan el-Askerî'nin "Cariyelerinden Saykal'ın hamile olduğu ve varis olabileceği iddia edilmiştir. Bunun üzerine cariyeye halife Mu'temid Alellah'a götürülmüştür. Cariyenin hamile olup olmadığını araştırılacakken meydana gelen bazı olaylar bunu engellemiştir.⁶⁹ Müfid'e göre Askerî'nin oğluna gizlemesi ve kimseye göstermeme gerekçesi ile ilgili olarak şunlar söylenebilir: Önceki imamların, isyan edip batıl yönetimi yıkmak ve hakkı ikame etmek gibi bir iddiaları ve girişimleri olmamıştır. Onlar, kâim

⁶³ Müfid, *Mesâilu'l-Aşere*, III, 45.

⁶⁴ Ebu'l-Abbas Ahmed b. Mütevekkil b. Mu'tasım 229/843 yılında doğmuştur. Mühtedi 256/870 yılında öldürüldüğünde el-Cavsek diye bir yerde hapiste bulunmaktadır. Hapisten çıkarılarak kendisine biat edilmiştir. Kardeşi Muvaffak'ı yanına alarak devlet yönetiminde ona geniş yetkiler vermiştir. Mu'temid Alellah, Mühtedi'nin aksine oyun ve eğlenceye dalgın halkın işleri ile meşgul olmamıştır. Halk bu yüzden Mu'temid Alellah'tan ziyade kardeşi Muvaffak'ı daha çok sevmiştir. Bkz., Suyûtî, Celâluddin Abdurrahman b. ebî Bekr. *Târihu'l-Hulefâ*, thk.: Muhammed Muhyiddin, Abdi'l-hamid, Matbaatu's-Saâde Kahire 1969, s. 363.

⁶⁵ Kuleynî, *Usûlu Kâfi*, II, 57-9.

⁶⁶ Müfid, *Mesâilu'l-Aşere*, III, 61-2.

⁶⁷ Nevbahtî, *Firaku's-Şia*, s. 84-5.

⁶⁸ Kummî, *Makâlât ve'l-Fırâk*, s. 114.

⁶⁹ Sadûk, *Kemâluddin*, II, 149.

Mehdî'nin zuhuruna kadar takiiye yapıp Şîanın varlığını devam ettirmekle yetinmişlerdir. Hâlbuki Kâim-Mehdî, kılıcıyla ortaya çıkacak, mücadele edecektir. Hasan el-Askerî, bu hakikati bildiğinden oğlunun doğumunu ve varlığını gizleme durumunda kalmış ve tedbirler almıştır.⁷⁰

Kuleynî, Numanî ve Sadûk gibi önceki İmâmî âlimler, Ca'fer'in imâmet iddiasını "Hasan ve Hüseyin'den sonra imâmet kardeşten kardeşe geçmeyecektir" şeklindeki ahbârı delil göstererek reddetmişlerdir.⁷¹

3.3. Bazı Maslahatlardan Dolayı Gaybete Girmiştir; Hasan el-Askerî'nin çocuğunun olmadığına insanların inandırılması için çaba sarf edilmiştir. Ahmed b. İshak'ın rivayeti ile Hasan el-Askerî, Amrî ve oğlunun güvenilir olduklarını, ne ulaştırırlarsa ne söylerlerse kendisinden olduğunu ifade etmiştir. Orada olanlar Hasan el-Askerî'nin oğlunu Osman b. Saîd Amrî (ilk sefir)'ye sorduklarında, Hasan el-Askerî'nin oğlunu gördüğünü; ancak isminin sorulmasının imamından aldığı telkinle haram olduğunu söylemiştir. Hasan el-Askerî'nin çocuğunun varlığı dillere düşerse takip edilip öldürülmesinden endişe ettiği için güya Halife Mu'temid Alellah'a Hasan el-Askerî peşinden çocuk bırakmadan vefat etti denmiştir. Bu yüzden Hasan el-Askerî'nin mirası amcası Ca'fer tarafından alınmıştır. Allah'tan korkmalarını ve bu işten vazgeçmelerini söylemiştir.⁷² Haberin ifadesiyle Muhammed el-Mehdî'nin ismi zikredilmemiş, bazı maslahatlardan dolayı açıklanması; hatta varlığının bile dile getirilmesi uygun görülmemiştir. Ayrıca Hasan el-Askerî'den kalan malları amcası Ca'fer sahiplenmiştir.

İmâmî âlimlerden Müfid, El-İrşâd adlı eseinde Hasan el-Askerî'nin hayatta iken oğlunu bazı özel dostlarına gösterdiğini ileri sürmüştür.⁷³ Ona göre bu kimseler Askerî'nin ölümünden sonra gâib imamla Şîi toplum arasında elçilik vazifesi yapmışlardır. Müfid burada Askerî'nin oğlunu gösterdiği kimselerden bahsederken; Osman b. Saîd Amrî (ilk sefir) ve Ebû Ca'fer Muhammed b. Osman Amrî (ikinci sefir) isimlerinin yanında Rehbâ oğulları, Saîd oğulları, Mahzayâr oğulları, Nevbaht oğulları, Kazvin ve Kum'dan bir cemaat gibi topluluk isimleri de zikretmiştir. Müellif başka bir eseri olan "El-Mesâilu'l-'Aşere fi'l-Gaybe"de detaylara girmek istememiş, temel bir fikir olarak babasının sağlığında kâimin pek çok kimse tarafından görüldüğünü açıklamakla yetinmiştir.⁷⁴ Sadûk ise

⁷⁰ Müfid, *Mesâilu'l-'Aşere*, III, 74.

⁷¹ Sadûk, *Kemâluddin*, II, 46; Kuleynî, *Usûlu Kâfi*, II, 413-417.

⁷² Kuleynî, *Usûlu Kâfi*, II, 120.

⁷³ Müfid, *El-İrşâd*, II, 350-51.

⁷⁴ Müfid, *Mesâilu'l-'Aşere*, III, 79-81.

bu konuya ağırlık vermiş ve eserinde ayrı bir başlık altında kâimi gören ve mücizelerine şahit olan kimselerin uzun bir listesini zikretmiştir.⁷⁵

3.4. Açıklanması Uygun Görülmeyen Bir Nedenden Dolayı Gaybete Girmişdir; On ikinci imam, açıklanması uygun görülme- yen bir nedenden dolayı gaybete girmiştir. Abdullah b. el-Fazl el-Hâşimî, Ca'fer es-Sâdık'a gaybeti hakkında sormuş Ca'fer cevap olarak, açıklanmasına izin veril- meyen bir sebepten dolayı on ikinci imamın gaybete gireceğini söylemiş- tir. Buna göre Hızır (as) gelmeden geminin delinmesi, çocuğun öldürül- mesi ve duvarın düzeltilmesinin⁷⁶ hikmeti bilinmemişse; imam zâhir olup geri gelmeden gaybetin gerçek sebebi de anlaşılabilir.⁷⁷

Sonuç ve Değerlendirme

Hasan el-Askerî'nin taraftarları, Hasan el-Askerî vefat ettikten sonra oğlu olup olmadığı noktasında ihtilafa düşmüşlerdir. Bir kısmı Hasan el- Askerî'nin çocuğunun olduğunu, bir kısmı ise çocuğunun olmadığını iddia etmiştir. Hasan el-Askerî'nin çocuğunun olmadığını iddia edenler, ısrarla bunu araştırdıklarını, çocuğu olduğu ile ilgili herhangi bir işare- tin ve bilginin bulunmadığını görerek farklı arayışlara girmişlerdir. Bu bağlamda oluşan fırkaların temel söylemlerine bakıldığında, fırkaların çoğunluğunun Hasan el-Askerî'nin oğlu olmadığı noktasında birleştikleri görülmektedir. Buna karşın Hasan el-Askerî'nin bir çocuğunun olduğu- nu iddia edenler ise birbirlerine muhalif duruma düşmüşlerdir. Kimisi Hasan el-Askerî'nin ölümünden 8 ay sonra bir erkek çocuğunun doğdu- ğunu, kimisi Hasan el-Askerî vefat ettiğinde 5 yaşlarında ya da buluş çağlarında bir çocuğunun olduğunu, kimisi de Muhammed değil Ali adında bir çocuğunun olduğunu iddia etmişlerdir. Hasan el-Askerî'nin öldüğünde 5 yaşında veya buluş çağında ya da başka bir çocuğu var idiye, çocuğu olduğunu iddia edenlerin birbirlerine nerdeyse taban ta- bana zıt iddialar ortaya atmaları durumu iyice içinden çıkılmaz hale getirmiştir. Şii tarihinde ilk kez karşılaşılan bu durumdan Hasan el- Askerî'nin vefatında 5 yaşlarında bir çocuğunun olduğunu iddia edenler zaferle çıkararak Şiiler içerisinde İmâmiyye'nin teşekkülüne zemin hazırlamışlar, bu husustaki söylemler, İmâmî âlimlerin bazen mantıksal çıkarımla bazen de ahbârî anlayışla aşılmaya çalışılmıştır. İmâmî kaynaklar Muhammed el-Mehdî'nin doğumu ve çocukluğu ile ilgili teferruatlı bilgi- ler vermişler, taraftarlarının bu husustaki şüphelerini izale edecek bir dizi tedbirler almışlardır. Hasan el-Askerî ve Muhammed el-Mehdî ile ilgili İmâmî kaynaklardaki tarihsel bilgiler, on ikinci imamın mevcudiyeti- nin teorik felsefesine altyapı oluşturmaktadır. On ikinci imamın varlığı

⁷⁵ Sadûk, *Kemâluddîn*, II, 434-82.

⁷⁶ Kur'ân, Kehf (18): 71, 74, 77.

⁷⁷ Sadûk, *Kemâluddîn*, II, 481-2.

ön kabulünden yola çıkılarak ahbârî anlayışla desteklenen tarihsel bilgiler, zayıf olup olmadıklarına bakılmaksızın imâmî âlimlerce derlenmiştir.

İmâmî kaynakların tetkikinden görüldüğü üzere Hasan el-Askerî'nin ölümünden sonra tartışmalar temel olarak iki ana eksen etrafında toplanan iddialara dönüşmüştür.

Birinci ana eksen, Hasan el-Askerî'nin oğlunun olup olmadığı tartışılmıştır. Hasan el-Askerî'nin en azından bir oğlunun olduğuna ve gaybete girdiğine inananlar iki eğilim sergilemişlerdir.

Birinci eğilim, Hasan el-Askerî'nin bir oğlunun olduğuna ve gaybete girdiğine inananlar. Hasan el-Askerî'nin bir oğlunun olduğu yönünde kanaat besleyenler üç farklı iddia ile ortaya çıkmışlardır.

Birinci iddia, Hasan el-Askerî'nin vefat ettiğinde iki, üç, beş, sekiz on yaşlarında Muhammed adında bir oğlu vardır. Bu görüşte olanlar İsnâ Aşeriyye (İmâmiyye) fırkasıdır.

İkinci iddia, Hasan el-Askerî vefat ettikten sekiz ay sonra bir oğlu olmuştur. Bu çocuğa Hasan el-Askerî'nin emri ile Muhammed ismi konulmuş olup nerede olduğu bilinmemektedir. Dolayısı ile imâmet bu çocuğa intikal etmiştir.

Üçüncü iddia, Hasan el-Askerî'nin vefatında buluş çağında Muhammed adında bir oğlu vardır. Ancak bu çocuk, amcası Ca'fer ve düşmanlarından korktuğu için gizlendiğini iddia etmişlerdir.

İkinci eğilim, Hasan el-Askerî vefat ettiğinde sadece Ali adında bir oğlunun olduğunu iddia edenler. Dolayısı ile Hasan el-Askerî'nin Muhammed adında başka bir oğlu yoktur.

İkinci ana eksen, Hasan el-Askerî'den sonra Şiilerin liderinin kim olacağı meselesi tartışılmıştır. Burada da dört eğilimden söz edilebilir.

Birinci eğilim, Hasan el-Askerî vefat ettiğinde yerine halefi olabilecek herhangi bir oğul bırakmamıştır. Dolayısı ile Hasan el-Askerî'nin ölümü kabul edilmiş olup bu olağan bir şeydir. Bu eğilimde olanlar Hz. Peygamber'in vefatıyla Nübüvvet son bulduğu gibi Hasan el-Askerî'nin ölümüyle İmâmetin son bulduğunu iddia etmişlerdir.

İkinci eğilim, İmamın yerine kendi soyundan bir halef bırakmadan ölmesinin caiz olmadığını iddia ederek yeryüzünün bir an bile imamsız kalmayacağı da önceki imamlardan bildirildiğine göre Hasan el-Askerî'nin daha sonraki bir süreçte ortaya çıkacağını sonra tekrar gâib olacağını iddia etmişlerdir.

Üçüncü eğilim, Hasan el-Askerî'nin oğlu olmadığından, imamın kardeşi Ca'fer olduğunu imâmetin zaruret halinde kardeşten kardeşe geçebileceğini iddia etmişlerdir.

Dördüncü eğilim, Hasan el-Askerî'nin Muhammed adında bir oğlunun olduğunu kabul ederek, gaybete girdiğini, kâim-mehdî olduğunu, imamın bu kişi olduğunu iddia etmişlerdir. Bu son eğilim genel Şia içerisinde öncelikli grubun temsil ettiği görüştür.